

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет №6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності»
обов'язкових компонент освітньої програми першого(бакалаврського) рівня
вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №7. Професійна етика психолога професіонала

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
(протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук,
Бондаренко Л.О.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О. М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шилина А.А.

План лекції

1. Поняття професійної етики.
2. Основні етичні регулятори діяльності практичного психолога.
3. Професійно-етичні принципи діяльності психолога.
4. Головний «етичний парадокс» психології.

Рекомендована література:

Основна

1. Бочелюк В. Й., Зарицька В.В. Психологія: вступ до спеціальності : Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності. 2-ге вид. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 256 с.
URL:https://ipodp.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/Dutkevich_Savits_ka_Praktichna_psikhologiya_20_05.pdf
3. Москальова А. С., Брюховецька О. В. Психологія: вступ до спеціальності: навч.- метод. посіб. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 216 с.
4. Савчин М.В., Гавриш З.С. Вступ до спеціальності : психолог, практичний психолог : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 400 с.

Додаткова

5. Панок В. Г. Психологічна служба: Навчально - методичний посібник для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/705662/1/ps_sluzhba.pdf
6. Періг І.М. Вступ до спеціальності “Психологія”. Навчально- методичний посібник для студентів спеціальності “Психологія”, “Практична психологія”. Тернопіль: ТНТУ імені Івана Пулюя, 2017. 63 с. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/22510>

Текст лекції

Питання 1. Поняття професійної етики.

Етика - це сукупність норм поведінки суспільної групи, її мораль. У діяльності будь-якої професійної групи також виробляються свої норми, правила професійної поведінки, які в сукупності утворюють професійну етику. Так, говорять про лікарську етику, наукову етику тощо.

Професійна етика — це кодекс правил, що визначають поведінку спеціаліста у службовій обстановці, норм, які відповідають існуючим законам та відомчим нормативним документам, професійним знанням, стосункам у колективі, глибокому усвідомленню моральної відповідальності за виконання професійних обов'язків.

Говорячи про професійну етику, треба пам'ятати, що не існує єдиної (загальноприйнятої) етичної системи, бо в кожній культурно-історичній епосі,

у кожного народу, в кожній соціально-професійній групі і взагалі у кожної людини - свої уявлення про «належне» і «ганебне», які, до того ж, щей постійно змінюються (розвиваються або деградують). В той же час, можна окремо казати про *професійну етику практичного психолога*.

Професійна діяльність психолога - це робота з внутрішнім світом людини, з людською особистістю. А цей об'єкт роботи вимагає дотримання особливих принципів і правил етики.

Питання 2. Основні етичні регулятори діяльності практичного психолога.

У зв'язку з усвідомленням важливості етичної регуляції психологічної практики в останні роки психологами багатьох країн розробляються етичні норми професійної психологічної діяльності.

Ще у 1981 році Американською психологічною асоціацією були офіційно прийняті «Етичні стандарти психологів» - своєрідний кодекс професійної етики. У 1985 році Британське психологічне товариство прийняло «Кодекс поведінки» для психологів. Питання етичного забезпечення дослідної та практичної діяльності активно розробляються і в інших європейських країнах. У нашій країні також активно обговорюються проблеми професійної етики психологів і розробляються документи, які могли б регламентувати етичну сторону їх діяльності. Частіше за все, етичні норми включаються як розділ у опис професійних функцій психолога- практика в тій чи іншій сфері діяльності.

При розгляді *основних етичних регуляторів діяльності практичного психолога* Вачков І.В. із співавторами виділяють такі рівні:

1. *Правовий рівень*, заснований на таких документах як «Конституція (Основний Закон) України», «Закон України «Про освіту», «Посадова інструкція педагога-психолога», «Про психологічну службу...», «Загальна декларація прав людини», «Конвенція про права дитини» та інших нормативних документах, аж до «Кримінального кодексу України».

2. *Етичний рівень*, відображений в численних етичних «Кодексах», «Статутах» і навіть «Стандартах», де часто відзначаються такі принципи, як

«Не нашкодь!», «Не навішувати ярликів», «Прийняття клієнта таким, яким він є», «Зберігати професійну таємницю (принцип конфіденційності)» та інші. *Моральний рівень*, що передбачає певну ціннісно-сміслову зрілість психолога, сформоване ціннісно-моральне ядро особистості. Сам моральний рівень можливий лише тоді, коли у психолога, з одного боку, немає прагнення нав'язувати саме свою точку зору клієнту, але, з іншого боку, моральність передбачає і свою власну точку відліку (моральний критерій) при відношенні психолога до тих чи інших подій навколишнього світу і до самого себе.

При розгляді проблеми моральності можна також виділити дві основні площини: 1) ставлення психолога з клієнтом, що як раз і відбивається у різних етичних «Кодексах» і «Статутах» ... і 2) відношення психолога до самого себе, до власного уявлення про належне, гідне і справедливе. Друга площина розгляду проблеми неминуче передбачає співвіднесення себе з цінностями

навколишнього суспільства, світу і всієї людської культури.

Питання 3. Професійно-етичні принципи діяльності практичного психолога.

У психології на сьогоднішній день немає єдиної, загальновизнаної системи етичних принципів, хоча спроби створення таких систем неодноразово робилися і робляться (Кодекс професійної етики ... ВНР, 1983; Професійний кодекс етики для психологів ... ФРН, 1990; Професійний кодекс етики для психологів ... Мадрид, 1990 та ін.). На підставі аналізу та узагальнення різних етичних систем можна виділити найбільш загальноприйняті професійно-етичні принципи, якими керується всі психологи-практики. Зокрема, О.О.Бодалев, А.О.Держач, Л.Г.Лаптев вказують на наступні.

1. *Принцип професійної компетентності*

Цей принцип передбачає:

- наявність загальних та спеціальних психологічних знань, вміння їх використовувати у конкретних ситуаціях професійної діяльності. Мова йде про знання суті психологічних явищ, особливостей їх прояву в конкретних ситуаціях (загальні і спеціальні психологічні знання);
- досконале володіння інструментарієм, прийомами, технологіями, методами практичної психології;
- чітке уявлення про свої права та обов'язки, можливості та обмеження.

Професійна компетентність психолога проявляється також у творчому характері його діяльності, в активному пошуку новаторських підходів і інноваційних технологій, особистій ініціативі і професійній комунікабельності.

Психолог повинен бути різнобічно підготовленим фахівцем. Тому його професійна ерудиція включають в себе не тільки знання в області психології, але і певну сукупність знань в області філософії, історії, культурології, педагогіки, економіки, соціології, політології, права, філології, валеології, фізичної культури, математики та інформатики, в області концепцій сучасного природознавства.

Професійні вміння визначають успішність практичної діяльності психолога, його здатність застосовувати психологічні знання до виконання своїх обов'язків: конкретні дії, прийоми, психологічні «техніки».

Професійні навички дозволяють психологу легко і впевнено виконувати професійні дії, ефективно виконувати роботу. Чим більше досвід, тим більше професійних навичок набуває фахівець.

При наданні психологічної допомоги треба пам'ятати, що у психолога немає чарівної палички, й він повинен усвідомлювати свої можливості і обмеження, можливості і обмеження психологічних методів.

2. *Принцип не нанесення шкоди «Не нашкодь!».*

Суть принципу полягає в тому, що ні процес, ні результат роботи психолога не повинні завдавати шкоди життю, здоров'ю (як фізичному, так і психічному), стану, інтересам, соціальному статусу клієнта. Важливо мати на увазі незворотність багатьох психічних процесів. Тому головний етичний принцип психолога – «не нашкодь», сформульований ще Гіпократом стосовно

лікарської етики, має виняткове значення і в діяльності психолога. На психологові лежить велика відповідальність, тому не можна допускати поспішності в діагностичних заходах, у формулюванні висновків і рекомендацій. Якщо ним отримані результати, в яких психолог не зовсім впевнений, краще їх перевірити за допомогою інших методик, порадитися з більш кваліфікованими спеціалістами, які мають більше професійного досвіду.

Результати тільки в тому випадку будуть близькі до істини, якщо отримані шляхом комплексного всебічного аналізу. Методики, якими психолог не опанував у достатній мірі, використовувати недоцільно (як діагностичні, так і психотерапевтичні). Вимоги даного принципу припускають дотримання і таких правил як: взаємоповага психолога і клієнта; безпека для випробуваного методик, технік, прийомів (наприклад, холотропне дихання) знання протипоказань для психотерапії.

Психолог також повинен виявляти особливу турботу про те, щоб клієнтові не завдали шкоди люди, обізнані про отримані результати, попереджати неправильні дії замовника. Для цього психолог формулює свої рекомендації, організовує зберігання, використання і публікацію результатів дослідження таким чином, щоб вони застосовувалися тільки в рамках завдань, поставлених замовником.

3. *Принцип неупередженості* вимагає від практичного психолога:

- не допускати упередженого ставлення у професійній діяльності до будь-якої людини (клієнта);
- займати об'єктивну позицію, не залежну від суб'єктивної думки або вимог третіх осіб;
- використання інструментарію, адекватного цілям та умовам роботи, особливостям об'єкта дослідження: його віку, статі, освіти, стану. Методики повинні бути стандартизованими, надійними, валідними, адаптованими.

Результати роботи не повинні залежати від особистісних якостей та особистих симпатій психолога. Неприпустимо формулювання висновків і виконання психологічної роботи на основі суб'єктивного враження від випробуваного, його юридичного чи соціального статусу, позитивного чи негативного ставлення замовника до клієнта.

У своїй роботі психологу важливо розмежовувати сферу особистого і професійного життя. Він не повинен переносити свої особисті відносини і проблеми на професійну діяльність.

Небажані тісні особисті відносини між психологом і клієнтом. Важливо, щоб психолог міг зберегти об'єктивну і відсторонену позицію, необхідну для ефективного вирішення проблем клієнта.

4. *Принцип конфіденційності.*

Цей принцип означає, що будь-який матеріал не підлягає свідомому чи випадковому поширенню, щоб уникнути компрометації кого б то не було (клієнта, психолога). Тобто це принцип дотримання професійної таємниці. Він припускає:

- сувору звітність отриманої інформації, аж до застосування системи її кодування (напр., на всіх матеріалах, починаючи від протоколів і закінчуючи

підсумковим звітом, вказувати не прізвища, імена, по батькові досліджуваних, а присвоєний їм код, що складається з деякого числа цифр і букв);

- постійного контролю за результатами психологічної роботи, обмежений доступ до них клієнтів, замовників та інших третіх осіб;
- коректне використання відомостей психологічного характеру.

Важливо чітко розмежування в поданні психологічної інформації замовнику, клієнту і користувачеві. Необхідно ретельно зважувати доцільність передачі замовнику тих чи інших відомостей, отриманих в процесі дослідження. Відомості, отримані від клієнта на основі довірчих відносин, не можуть бути передані без його згоди ні в які громадські, державні організації, приватним особам. Особливо це важливо в тих випадках, коли анонімність результатів була обумовлена в процесі обстеження та гарантована клієнту, а також тоді, коли відомості можуть завдати шкоди репутації випробуваного. Це - професійна таємниця психолога.

Особливо ретельно необхідно стежити за тим, щоб конфіденційні відомості, отримані в ході психологічного дослідження, не стали відомі некомпетентним особам, а також не використовувалися в явному вигляді в публікаціях і лекціях. У деяких випадках в інтересах випробуваного або організації результати психологічного обстеження можуть бути надані в розпорядження офіційних осіб. При цьому важливо попередньо поставити до відома про це самого випробуваного і отримати від офіційних органів гарантію нерозповсюдження цієї інформації.

У середовищі професійних психологів зазвичай прийнято вважати, що обов'язок суворо зберігати професійну таємницю втрачає свою силу, якщо є згода клієнта на її розголошення. Однак, і в цьому випадку психолог повинен по можливості не розголошувати відомості, якщо вони можуть нашкодити клієнту. Усвідомити міру шкоди - професійний обов'язок психолога.

Досить часто постає питання щодо конфіденційності: у яких випадках можна розголошувати таємницю клієнта? Тому цей принцип не слід розуміти буквально.

Є тільки два випадки, коли можна порушити конфіденційність і повідомити у відповідні органи або колегам:

- 1) коли людина планує скоїти суїцид;
- 2) коли людина планує скоїти злочин (вбивство тощо). Повідомити треба саме з метою попередження цих випадків.

Ще приклад.. В умовах роботи профконсультанта в школі доводиться повідомляти якісь результати своєї роботи (самого загального плану) адміністрації, яка також має право знати, що саме робить психолог-консультант з учнями. Однак категорично забороняється повідомляти відомості про школярів, які можуть завдати учням хоч якоїсь шкоди, навіть тоді, коли самі школярі будуть заявляти, що їм «все одно, що про них будуть розповідати».

5. Принцип поваги до клієнта.

Психолог повинен поважати гідність клієнта і проявляти чесність у спілкуванні з ним. У процесі психологічної роботи психолог повинен прагнути

до підтримання у клієнта почуття симпатії та довіри, задоволення від спілкування з психологом.

При проведенні дослідження необхідно повідомляти про його мету (у досить загальній і доступній формі), своєчасно попереджати про те, як використовуватиметься отримана інформація.

Оптимальним стилем відносин практичного психолога і клієнта є взаємодія на рівних. Клієнт повинен відчувати себе повноправним партнером психолога. Одна з поширених помилок практичних психологів - позиція заступництва й опіки. При цьому психолог, вважаючи себе знавцем життя, починає впливати на клієнта так, щоб той прийняв його критерії: що таке

«правильно» і що таке «неправильно». Це призводить до того, що психолог починає оцінювати дії людини як хороші чи погані. Це прояв непрофесіоналізму, схильності діяти виходячи з життєвої психології.

Практичному психологу важливо уникати оціночних висловлювань з приводу дій клієнта і утримуватися від прямих порад йому, оскільки в цьому випадку він бере на себе відповідальність за його долю і особистість. Для розвитку людини необхідно, щоб вона усвідомлювала і проявляла особисту відповідальність за прийняті рішення. Некваліфікований психолог схильний до шаблонних оцінок дій клієнта і стереотипного стилю реагування на ситуації клієнтів.

При проведенні просвітницької роботи, під час лекцій, семінарів психолог не повинен проявляти почуття переваги, повчальності, директивності тону і поведінки. Неприпустимим є професійний снобізм.

Допомога психолога замовнику повинна носити рекомендаційний, ненав'язливий характер, бути максимально делікатною і поважною по відношенню до його професійної компетентності.

Психолог повинен уникати і не провокувати конфронтаційні відносини клієнтів. Наприклад, професійний такт шкільного психолога повинен полягати в тому, щоб не протиставляти учня і вчителя у педагогічному процесі. Досвід роботи деяких психологів іноді виявляє таку тенденцію. Дійсно, діяльність деяких вчителів та стиль роботи окремих шкіл дають підставу для такого протиставлення. Однак психолог не повинен вставати між учителем і учнем і ставати єдиним захисником інтересів учнів. Найбільш продуктивною формою діяльності психолога буде ознайомлення вчителя з проблемами учня. Вчитель, яким би він не був, не повинен залишатися «за бортом» при здійсненні психологом своєї діяльності. Ще більш важливою є така поведінка психолога, коли ним створюється ілюзія, що педагог як би сам веде психологічну роботу серед своїх учнів, сам прагне знати і розуміти психологічні проблеми учнів.

В цілому, практичному психологу доцільно керуватися фразою Еріка Еріксона: «Роби по відношенню до іншої людини так, щоб це надавало сили тобі і їй ...».

Питання 4. Головний «етичний парадокс» психології.

Як вказує Вачков І.В. із співавторами, сучасна психологія неминуче стикається з етикою вже на рівні визначення свого предмету і методу.

Останніми роками у психології помітним стало підвищення інтересу до проблеми суб'єкності (активності і самоактивності людини) і суб'єктивності (індивідуальності). Навіть сам предмет психології все більше пов'язується з суб'єктністю. Наголошується деяка зміна парадигми в напрямі від психіки суб'єкта - до суб'єкта психіки.

Суб'єктність, по-перше, це готовність до непередбачуваних, спонтанних дій, готовність зробити щось «просто так...», а не «тому що...». По-друге, справжній суб'єкт здатний до самоусвідомлення (рефлексії) своїх відповідальних дій і всього свого життя, тобто особистість є суб'єктом свого щастя лише тоді, коли вона здатна на постійний роздум про саму себе і свої вчинки. Якщо людина не прагне осмислити свої дії та не знайде у них певний особистісний сенс, то тоді не людина виконуватиме дію, а сама дія скоюватиметься над нею.

Центральним моментом людської суб'єктності є рефлексія, тобто специфічна людська здатність, яка дозволяє їй зробити свої думки, емоційні стани, свої дії і стосунки, взагалі всю себе предметом спеціального розгляду (аналізу та оцінки).

Але якщо в якості предмета професійної діяльності психолога все більше виділяється саме суб'єктивність (індивідуальність), то виникає парадоксальна ситуація: чим більше (і краще) ми пізнаємо суб'єктність даної людини, тим більшою мірою ми позбавляємо її цієї суб'єктності, оскільки людина стає більш «зрозумілою» і «передбаченою». Тому наявність «всерозуміючого» і здатного «все пояснити» психолога робить не обов'язковою для клієнта рефлексію своїх вчинків. Тобто, ефективно працюючий психолог повинен був би позбавляти людину її психіки, оскільки бездоганне (в ідеалі) знання та розуміння клієнта, який довірився йому, створює прекрасну основу для маніпуляції свідомістю даної людини. Звідси витікає, що метод психології (в ідеалі) повинен стати маніпулятивним. Як каже Вачков І.В., ситуація ускладнюється тим, що багато «спонсорів» і

«замовників» (наприклад, керівники багатьох фірм і організацій) тільки і мріють про те, щоб з допомогою психологів не тільки «передбачати» поведінку персоналу, але і «ефективно керувати» персоналом так, як це вигідно керівництву. А оскільки психологам добре платять за такі «послуги», то відмовитися від спокуси заробити не кожен зможе. Такий психолог постарається приховати свої маніпулятивні дослідження та дії красивими розмовами про справжню ідентичність, особистісне зростання та самоактуалізацію. Крім того, багато клієнтів також мріють про те, щоб повністю довіритися фахівцю, який краще, ніж вони самі, знає, що до чого, і що треба робити.

Основними етичними суперечностями, на основі яких часто і виникають більш конкретні етичні проблеми, суперечності і спокуси у професійній діяльності психолога є наступні (за Вачковим І.В. та ін.).

По-перше, це суперечність між правом окремої людини на самовизначення та її неготовністю до цього, що створює прекрасну основу для виправдання маніпуляції з боку психолога.

По-друге, це суперечність між інтересами суспільства і конкретної особистості (конкретних людей). Іноді вважається, що інтереси особистості важливіші за інтереси суспільства, але у всі епохи, у різних народів герої та видатні особистості завжди ставили інтереси суспільства вище власних інтересів, за що нащадки їм вдячні дотепер. Кожна людина має виходити за межі самої себе, що не тільки не суперечить ідеї «вільного самовизначення», але є одним з найбажаніших його варіантів. Інтерес окремої особистості має співпадати з розвинутою громадськістю, яка не тільки не суперечить особистій свободі, але служить їй необхідною умовою та доповненням. Проблема полягає в тому, як реально залучити особистість (у тому числі і особистість майбутнього психолога) до суспільних інтересів.

По-третє, суперечність між світоглядами психолога і конкретної людини-клієнта. Наприклад, чи має право психолог виявляти в роботі свою світоглядну позицію? Чого повинно бути більше у психолога: фахівця чи людини?

По-четверте, між високими і благородними прагненням психолога та його обмеженістю в адекватних методах, коли складні проблеми він часто змушений вирішувати на рівні «красивих розмов».

По-п'яте, між високими і благородними прагненням психолога і прагматизмом нашого часу, коли заради отримання гонорарів деякі психологи на все згодні.

По-шосте, між все зростаючою свободою вибору в роботі психолога та посиленням його залежності від конкретного замовника. Це суперечність між зовнішньою свободою вибору і внутрішньою несвободою (внутрішньою спокусою).

По-сьоме, між різними етичними системами та їх рівнями, що породжує проблеми, пов'язані з необхідністю знаходити спільну мову з різними клієнтами, у тому числі і з такими, хто має інші (і навіть чужі для психолога) ціннісно-сміслові орієнтації.

Ці етичні суперечності практичному психологу неминуче припадає вирішувати...

Отже, професійна етика практичного психолога є невід'ємною часткою його професійної діяльності.